

توسعه سرمایه اجتماعی در پرتو سبک زندگی اسلامی

مهدی افخمی اردکانی*

مربی، پژوهشگاه صنعت نفت، تهران، ایران

(تاریخ دریافت: ۱۳۹۴/۰۸/۰۹؛ تاریخ پذیرش: ۱۳۹۴/۰۹/۱۸)

چکیده

مدیران منابع انسانی در قرن ۲۱ باید سرمایه اجتماعی سازمان‌ها را مدیریت کنند. خلق بستر رقابتی، مستلزم سرمایه اجتماعی، یعنی توانایی یافتن، به کارگیری و ترکیب مهارت‌ها، دانش و تجربه‌های افراد درون و بیرون سازمان است. بدیهی است تکوین سرمایه اجتماعی مستلزم وجود عواملی است که یکی از آن‌ها دین و فرهنگ دینی است. پژوهش حاضر رابطه بین سبک زندگی اسلامی و سرمایه اجتماعی را در قالب مدلی علی بررسی کرده است. روش تحقیق حاضر توصیفی از شاخه همبستگی و مبتنی بر مدل‌سازی معادلات ساختاری است. جامعه آماری تحقیق دربرگیرنده کارمندان پژوهشگاه صنعت نفت بوده است که به روش نمونه‌گیری تصادفی انتخاب شدند. اطلاعات و داده‌های پژوهش با به کارگیری ۱۶۶ پرسشنامه توزیع شده، جمع‌آوری شد. برای تحلیل داده‌ها نرم‌افزار لیزرل به منظور مدل‌سازی معادلات ساختاری و تحلیل مسیر به کار گرفته شد. نتایج نشان داد سبک زندگی اسلامی بر سرمایه اجتماعی اثر مثبت، مستقیم و معنادار دارد.

کلیدواژگان

پژوهشگاه صنعت نفت، سبک زندگی اسلامی، سرمایه اجتماعی.

* رایانامه نویسنده: afkhamim@ripi.ir

مقدمه

بی‌تردید سرمایه انسانی در موفقیت یک سازمان یا یک ملت اهمیتی راهبردی دارد، ولی این سرمایه زمانی اولویت بالاتری دارد که منسجم و یکپارچه شود و این یکپارچگی در سایه همبستگی، همکاری، تعاون و اعتماد متقابل به وجود می‌آید و در این صورت سرمایه انسانی به سرمایه اجتماعی مبدل می‌شود و این سرمایه اجتماعی موجب هم‌افزایی می‌شود. در غیر این صورت، سرمایه‌های انسانی حتی اگر در سازمان، یا در کشور ماندگار شوند و فرار نکنند، به قول رابینز ایجاد هم‌افزایی منفی می‌کنند (حسینی، ۱۳۸۹، ص ۸۵). اهمیت این نوع سرمایه در سازمان‌های پژوهش فناوری دوچندان است. سازمان‌های پژوهش و فناوری، سازمان‌هایی‌اند که مسئولیت انجام‌دادن پژوهش و توسعه و عرضه خدمات مرتبط با فناوری و نوآوری برای دولت، صنایع، یا سایر مشتریان را بر عهده دارند. بنابراین، کارکنان این نوع سازمان‌ها دانشی‌اند و عمدتاً فعالیت‌های پروژه‌ای و تیمی دارند. مباحث کار تیمی و گروهی، مشارکت، اعتماد، تعاملات اجتماعی، شبکه‌های اجتماعی، مدیریت دانش و جز آن در موفقیت این نوع سازمان‌ها، نقشی اصلی ایفا می‌کنند. از طرفی، تحقق این موارد و بسیاری از فرایندهای جدید مدیریتی از قبیل توسعه سازمان یادگیرنده، توسعه فناوری، رضایت مشتریان درون‌سازمانی و برون‌سازمانی و جز آن، وجود و توسعه سرمایه اجتماعی را می‌طلبد.

اگر سازمانی سطح بالایی از سرمایه اجتماعی داشته باشد، از مزایای زیر بهره‌مند می‌شود: ترویج فعالیت گروهی، رشد اعتماد در سازمان، تسهیل در روند انتقال اطلاعات و سهیم‌شدن در ایجاد آن، مخاطره‌پذیری با توجه به اجرای کار گروهی و روابط مبتنی بر اعتماد، افزایش خلاقیت و نوآوری، کاهش هزینه‌ها به علت سطح بالای اعتماد و روح همکاری، کاهش میزان ترک خدمت کارکنان، حفظ دانش سازمانی ارزشمند، انسجام عملی بیشتر به علت ثبات سازمانی و جز آن (آیباغی اصفهانی، ۱۳۹۲، ص ۲۵).

بیان مسئله

سرمایه اجتماعی نقشی تعیین‌کننده در رشد سازمان‌ها ایفا می‌کند، اما واقعیت این است که این مقوله در سازمان‌ها با وجود اهمیت، مغفول مانده است و کمتر بدان توجه می‌شود (زارعی متین و

همکاران، ۱۳۹۴، ص ۳). حال با توجه به اهمیت این نوع سرمایه در عصر حاضر، چگونه می‌توان آن را ایجاد و تقویت کرد؟ از آنجا که سرمایه اجتماعی هر سازمان ناشی از وضعیت فرهنگی و اجتماعی آن سازمان، و یکی از شاخص‌های مهم وضعیت فرهنگی و اجتماعی آن سازمان است، به نظر می‌رسد یکی از راه‌های توسعه آن ترویج سبک زندگی اسلامی باشد. بدیهی است تکوین سرمایه اجتماعی مستلزم وجود عواملی است که یکی از آن‌ها دین و فرهنگ دینی است. به نظر می‌رسد دین به عنوان ارزشی متعالی با کارکردهایی مانند انضباط‌بخشی، حیات‌بخشی، انسجام‌بخشی و جز آن، سازوکارهایی را موجب می‌شود که در قالب آن‌ها سرمایه اجتماعی شکل می‌گیرد و پایه‌های تحکیم توسعه فراهم می‌شود. سبک زندگی، شیوه و روش زندگی فرد در حوزه‌های مختلف زندگی او اعم از فردی یا اجتماعی است. سبک‌های زندگی مجموعه‌ای از طرز تلقی‌ها، ارزش‌ها، شیوه‌های رفتار، حالت‌ها و سلیقه‌ها در هر چیزی را دربرمی‌گیرد. در بیشتر مواقع مجموعه عناصر سبک زندگی در یکجا جمع می‌شوند و افراد در یک سبک زندگی مشترک می‌شوند. از طرفی، مبحث سبک زندگی اسلامی از جمله مباحث مهمی است که به‌شدت در جامعه ما مغفول مانده بود ولی مقام معظم رهبری در سفر خود به خراسان شمالی به جای خالی این بحث در مباحث اسلامی اشاره کردند و گستره آن را همه ارکان زندگی بشر دانستند.

تا کنون پژوهش‌های زیادی درباره سرمایه اجتماعی انجام گرفته است، اما کمتر پژوهشی به چگونگی توسعه این نوع سرمایه با رویکرد اسلامی پرداخته است. در این پژوهش با توجه به نقش تسهیل‌گری سبک زندگی اسلامی در شکل‌گیری گروه و ایجاد و ارتقای سرمایه اجتماعی و نزول این نوع سرمایه‌ها در کشور، با هدف پرکردن خلأ موجود و با نگاهی جامع به تحقیقات پیشین، مدل تعاملی سبک زندگی اسلامی و سرمایه اجتماعی طراحی می‌شود. همچنین، در پژوهش حاضر ارتباط چندسویه مقوله‌های یادشده در قالب مدلی علی به‌طور خاص برای سازمان‌های پژوهش و فناوری، و کارکنان دانشی این سازمان‌ها است، که می‌توان نوآوری پژوهش حاضر را در این دو نکته دانست. بنابراین، سؤال اصلی پژوهش حاضر این است که آیا رابطه مستقیم و معناداری بین سبک زندگی اسلامی کارکنان و سرمایه اجتماعی آنان در پژوهشگاه صنعت نفت وجود دارد؟

سرمایه اجتماعی

امروزه نیز دانشمندان و نظریه پردازانی مانند کلمن (۱۹۶۶)، لوری (۱۹۷۰)، بن پرات (۱۹۸۰)، ویلیامسون (۱۹۸۱)، بیکر (۱۹۸۳) و فوکویاما (۱۹۹۰) و جز آن تعریف‌های متعددی را از سرمایه اجتماعی بیان کرده‌اند. برای مثال، پیر بوردیو، سه نوع سرمایه را شناسایی کرد که عبارت‌اند از سرمایه‌های اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی. او سرمایه اجتماعی را سرمایه‌ای می‌داند که به ارتباطات و مشارکت اعضای یک سازمان توجه می‌کند و می‌تواند همراه با سرمایه فرهنگی، ابزاری برای رسیدن به سرمایه‌های اقتصادی باشد.

مفهوم سرمایه اجتماعی به روابط، نگرش‌ها، ارزش‌ها، هنجارها، شبکه‌ها و اعتماد اجتماعی مربوط می‌شود که همیاری در گروه‌ها یا بین آنان را تسهیل می‌کند. سرمایه اجتماعی در پرتو ارتباطات متقابل انسان‌ها موجب نزدیکی آنان به یکدیگر می‌شود و همکاری متقابل افراد را تسهیل می‌کند. شبکه‌های قوی، روابط مبتنی بر اعتماد و مشارکت را در اجتماعات آشکار می‌کند (Hoffman et al., 2005, p.97).

گوشال و ناهاپیت، از دیدگاه سازمانی سرمایه اجتماعی را جمع منابع بالقوه و بالفعل موجود و در دسترس، از طریق شبکه روابط یک فرد یا یک واحد اجتماعی تعریف می‌کنند (Thompson, 2009, p.149).

ناهاپیت و گوشال (۱۹۹۸)، با رویکرد سازمانی جنبه‌های مختلف سرمایه اجتماعی را در سه طبقه جای می‌دهند: شناختی، رابطه‌ای و ساختاری.

عنصر ساختاری سرمایه اجتماعی، به الگوی کلی تماس‌های بین افراد اشاره می‌کند. یعنی شما به چه کسانی و چگونه دسترسی دارید. جنبه‌های مهم این عنصر عبارت‌اند از روابط شبکه‌ای بین افراد، پیکرندی شبکه‌ای، و سازمان مناسب.

عنصر شناختی به منابعی اشاره می‌کند که فراهم‌کننده مظاهر، تعبیرها و تفسیرها و سیستم‌های معانی مشترک در میان گروه‌ها است. جنبه‌های مهم این بعد عبارت‌اند از زبان، کدهای مشترک و حکایات مشترک.

عنصر رابطه‌ای توصیف‌کننده نوعی رابطه شخصی است که افراد با یکدیگر به دلیل سابقه تعاملاتشان برقرار می‌کنند. جنبه‌های مهم این بعد از سرمایه اجتماعی عبارت‌اند از اعتماد، هنجارها، الزامات، انتظارات و هویت (Hodes et al., 2008, p.253).

دسته‌بندی دیگری از ابعاد سرمایه اجتماعی توسط گروه «کِنِدی» در دانشگاه هاروارد انجام گرفته است که در عین توجه به متغیرهای تقسیم پیشین، سرمایه اجتماعی را به گونه‌ها و ابعاد متنوع‌تری تقسیم کرده‌اند:

۱. اعتماد؛ ۲. مشارکت سیاسی؛ ۳. مشارکت و رهبری مدنی؛ ۴. پیوندهای اجتماعی غیررسمی؛ ۵. بخشش و روحیه داوطلبی؛ ۶. مشارکت مذهبی؛ ۷. عدالت در مشارکت مدنی؛ ۸. تنوع معاشرت‌ها و دوستی‌ها.

سبک زندگی اسلامی

سبک زندگی^۱، مجموعه عقاید، طرح‌ها و نمونه‌های عادی رفتار، هوی و هوس‌ها، و شیوه‌های تبیین شرایط اجتماعی یا شخصی است که نوع خاص واکنش فرد را تعیین می‌کند (Fuchino et al., 2003, p.308). سبک زندگی، نظریه نسبتاً شایعی است که بیشتر اوقات برای اشاره به روش زندگی مردم به کار گرفته می‌شود و بازتاب دامنۀ کامل ارزش‌های اجتماعی، طرز برخورد و فعالیت‌ها است. سبک زندگی از طریق روابط متقابل فرد با دیگران آموخته می‌شود و در زمینه شاخص‌های شناخته‌شده سبک زندگی می‌توان به فعالیت‌های فیزیکی، اوقات فراغت، خواب و بیداری، روابط اجتماعی، روابط خانوادگی، معنویت، ایمنی و آرامش، تغذیه، و غیره اشاره کرد که هر یک به منزله شاه‌راهی از زندگی افراد محسوب می‌شوند (Horowitz, 2002, p.148).

سازمان جهانی بهداشت^۲ (۱۹۹۸)، سبک زندگی سالم را تلاش برای دستیابی به حالت رفاه کامل جسمی، روانی و اجتماعی توصیف کرده است. با توجه به این مسئله که جامعه ما جامعه‌ای

1. Lifestyle

2. WHO

اسلامی است و سبک زندگی اسلامی^۱ همه جهت‌های زندگی را دربرمی‌گیرد، در این پژوهش به سبک زندگی اسلامی پرداخته می‌شود. سبک زندگی اسلامی، به تفصیل از دیدگاه آیات و روایات، استخراج و جامعیت لازم را به دست آورده است و تفاوت‌های بین دیدگاه اسلامی و روان‌شناختی آدلر^۲ و همکارانش را آشکار کرده است (کاویانی، ۱۳۹۰، ص ۲۹). مهم‌ترین نوآوری در مفهوم سبک زندگی اسلامی این است که به آموزه‌های اسلامی و کلیت اسلام نگاه شده است. سبک زندگی اسلامی عنوانی شناخته‌شده در اکثر علوم انسانی در سطح بین‌الملل است، اما از زاویه‌های متعدد به آن توجه شده و مطالعه می‌شود. سبک زندگی اسلامی، از جهتی با دیگر سبک‌های زندگی متفاوت است. در جامعه‌شناسی، مدیریت، علوم پزشکی و روان‌شناسی و جز آن نیز بحث زندگی مطرح است، اما در این قلمروها فقط به رفتاری خاص می‌پردازند و با شناخت‌ها و عواطف ارتباط مستقیم برقرار نمی‌کنند. اما سبک زندگی اسلامی، با همه زندگی افراد و ابعاد آن مرتبط است (کجباف و همکاران، ۱۳۹۰، ص ۷۶). در سبک زندگی عمق عواطف و نگرش‌ها و اعتقادهای فرد سنجیده نمی‌شود، بلکه رفتارهای فرد سنجش می‌شود، اما هر رفتاری که بخواهد مبنای اسلامی داشته باشد، باید حداقل‌هایی از شناخت و عواطف اسلامی را پشتوانه خود قرار دهد (کاویانی، ۱۳۹۰، ص ۳۱).

به نوعی گروه‌های اجتماعی اغلب مالک یک نوع سبک زندگی می‌شوند و سبک خاصی را تشکیل می‌دهند. سبکی‌شدن زندگی با شکل‌گیری فرهنگ مردم رابطه نزدیک دارد. مثلاً می‌توان شناخت لازم از افراد جامعه را از سبک زندگی افراد آن جامعه به دست آورد.

برای معرفی سبک زندگی اسلامی، می‌توان به درخت سبک زندگی اشاره کرد. آدلر و پیروانش سبک زندگی هر فرد را از شکل‌گیری تا پیامدها و آثارش به درختی تشبیه کرده‌اند. ریشه‌های این درخت همان ریشه‌های سبک زندگی است که شکل‌گیری آن را بیان می‌کند، ساقه این درخت درباره اعتقادات و نگرش‌های کلی افراد (شامل اعتقادات و عواطف و حتی آمادگی رفتاری و غیره) است.

1. Islamic lifestyle

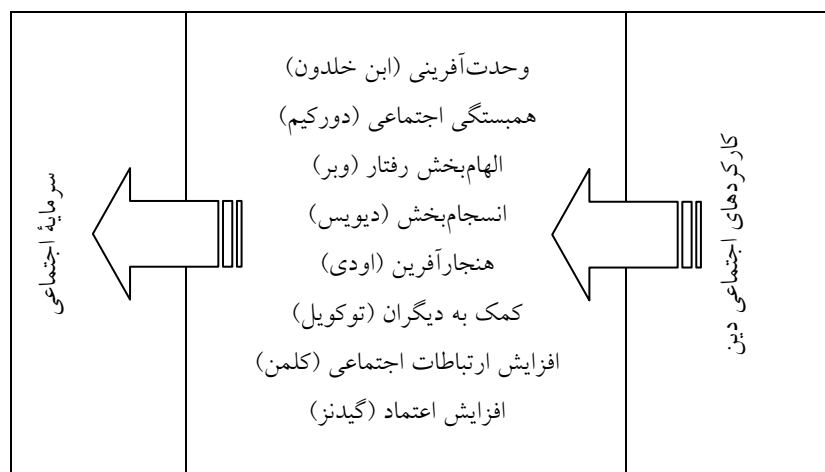
2. Adler

شاخه‌ها و سرشاخه‌های این درخت، وظایف زندگی هستند. در حقیقت، سبک زندگی واقعی همان شاخه‌ها و سرشاخه‌هاست. سبک زندگی اسلامی (سرشاخه‌ها) در سه سطح فردی، خانوادگی و اجتماعی مطرح می‌شود. درخت سبک زندگی اسلامی، به تفصیل از دیدگاه آیات و روایات، استخراج شده و جامعیت لازم را به دست آورده است و تفاوت‌های بین دیدگاه اسلامی و روان‌شناختی آدلر و پیروانش را آشکار کرده است (کجباف و همکاران، ۱۳۹۰، ص ۷۸). کویانی در پژوهشی به‌طور جامع به سبک زندگی اسلامی پرداخته و برای آن مقیاسی ده‌مؤلفه‌ای شامل اجتماعی، اخلاق، خانواده، سلامت، عبادی، تفکر و علم، دفاعی - امنیتی و باورها و عقاید در نظر گرفته است. مؤلفه اجتماعی به وظایفی اشاره می‌کند که فرد در ارتباط با دیگران، فراتر از خود و خانواده هسته‌ای خود انجام می‌دهد. اخلاق به صفات و رفتارهای درونی‌شده‌ای از فرد گفته می‌شود که وظیفه رسمی و قانونی او شمرده نمی‌شود و با ترک یا انجام دادن آن کسی را مؤاخذه یا تشویق نمی‌کنند. خانواده به رفتارها و روابط فرد از این حیث که عضو یک خانواده هسته‌ای است، اشاره می‌کند. یعنی زن، شوهر و فرزندان. سلامت شامل اموری است که در سلامت جسمی و روانی فرد نقش ایفا می‌کنند. مؤلفه عبادی به وظایفی اشاره می‌کند که رابطه بین فرد و خداوند را به عنوان عبد و مولا نشان می‌دهد و اعم از عبادات مشخص مثل نماز، روزه، تلاوت قرآن و جز آن، و رفتارهایی که رسماً عبادت نام ندارند، است، اما فرد به نیت اطاعت از خداوند آن را انجام می‌دهد. تفکر و علم به وظایف شناختی فرد اشاره می‌کند، اعم از شناخت‌های موجود در فرد، تلاش برای افزایش شناخت‌های خود و جایگاهی که فرد برای علم و تفکر قائل است. مؤلفه دفاعی - امنیتی به وظایفی اشاره می‌کند که به‌طور فردی یا اجتماعی با امنیت افراد و جامعه ارتباط دارد. باورها و عقاید نیز شامل مفاهیم هستی‌شناسی، انسان‌شناختی، خداشناسی و جز آن اشاره می‌کند که در فرد درونی شده است و در لایه‌های زیرین عاطفی و شناختی او حضور دارند و به‌طور خودآگاه یا ناخودآگاه، نقشی تعیین‌کننده در رفتارها دارد (کویانی، ۱۳۹۰، ص ۷۹).

سبک زندگی اسلامی و سرمایه اجتماعی

در مجموع، می‌توان گفت اکثر جامعه‌شناسان نقش دین را در افزایش ابعاد مختلف سرمایه

اجتماعی مهم می‌دانند. تأثیر کارکردهای اجتماعی دین بر سرمایه اجتماعی در شکل ۱ نشان داده شده است (علینی، ۱۳۹۱، ص ۴۵).

شکل ۱. تأثیر کارکردهای اجتماعی دین بر سرمایه اجتماعی از دیدگاه جامعه‌شناسان

از آنجا که اصول اولیه راهبرد اسلام بر صلح و تفاهم، تألیف قلوب، اتحاد و یکپارچگی احترام متقابل و همبستگی بین افراد گذاشته شده است، می‌فهمیم اسلام، سرمایه اجتماعی را اصل قرار داده است. سفارش آموزه‌های اسلام در پایبندی به پیمان‌ها، وفای به عهد و امانت‌داری موجب افزایش اعتماد عمومی در سطح گسترده و گسترش روابط سالم و سازنده بین افراد می‌شود که شرط اساسی در جهت تحقق سرمایه اجتماعی است. با لحاظ ابعاد اعتقادی، اخلاقی و شریعتی که از متن قرآن و احادیث به دست می‌آید، ملاحظه می‌کنیم آموزه‌های اسلامی از جنس سرمایه اجتماعی است (علینی، ۱۳۹۱، ص ۷۳). دین چه از طریق حضور افراد در مراکز مذهبی و فعالیت‌های اجتماعی و تحکیم روابط اجتماعی، و چه از طریق اهمیت فرد مؤمن به ابعاد و عناصر دین می‌تواند حس اعتماد، پیوند، هویت مشترک، همبستگی اجتماعی، و روحیه همکاری و تعاون اجتماعی را در افراد ایجاد کند که عناصر یادشده از مظاهر و پیامدهای سرمایه اجتماعی است (علینی، ۱۳۹۱، ص ۷۴).

اعتماد یکی از مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی است. این مؤلفه به نوعی در گروه‌هایی که به نحوی به نهادهای آموزشی، فرهنگی و دینی ارتباط دارند، افزون‌تر است. ریشه این امر در مؤلفه‌های اعتمادسازی است. که از یک طرف با آموزه‌های دینی و از طرفی دیگر با اعتقادات و باورهای عمومی در ارتباطی نزدیک است. نمونه‌هایی این مؤلفه‌ها صداقت، امانت‌داری، وفای به عهد، سلامت روحی و روانی، خیرخواهی به دیگران، ترجیح امور معنوی به مادی و جز آن است. این مؤلفه‌ها از نظر افراد جامعه موجب اعتماد به افراد واجد آن‌ها می‌شود.

مرور تحقیقات در حوزه سرمایه اجتماعی نشان می‌دهد پژوهشگران، این موارد را به عنوان عوامل مؤثر بر سرمایه اجتماعی بررسی کرده‌اند:

جدول ۱. پیشینه تحقیق

ردیف	پژوهشگران	موضوع
۱	بهادری خسروشاهی و همکاران (۱۳۹۱)	رابطه سرمایه روان‌شناختی با سرمایه اجتماعی
۲	علینی (۱۳۸۷)	رابطه آموزه‌های دینی و سرمایه‌های اجتماعی
۳	کتابی و همکاران (۱۳۸۳)	دین، سرمایه اجتماعی و توسعه اجتماعی - فرهنگی
۴	فصیحی (۱۳۸۶)	دین و سرمایه اجتماعی
۵	صابری و همکاران (۱۳۹۴)	نقش انسجام گروهی در سرمایه اجتماعی
۶	یوسف‌زاده و کیاکجوری (۱۳۹۴)	مهارت‌های ارتباطی مدیران و سرمایه اجتماعی
۷	بادین دهش و همکاران (۱۳۹۴)	تأثیر حکمرانی خوب بر سرمایه اجتماعی
۸	قنبری و نویدی (۱۳۹۴)	رهبری خدمتگزار و سرمایه اجتماعی
۹	زارعی متین و همکاران (۱۳۹۴)	رابطه هوش عاطفی و سرمایه اجتماعی
۱۰	چاوشینی و نقش‌بندی (۱۳۹۳)	رابطه عدالت سازمانی و سرمایه‌های اجتماعی

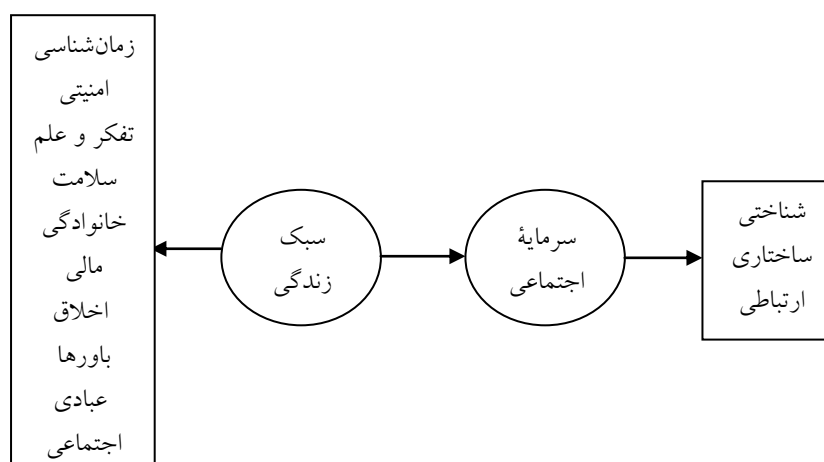
همان‌طور که ملاحظه می‌شود، تا کنون پژوهش‌های زیادی درباره سرمایه اجتماعی انجام گرفته است، اما کمتر پژوهشی به چگونگی توسعه این نوع سرمایه با رویکرد اسلامی پرداخته است. متأسفانه در کشور، تحقیقات زیادی در مورد تأثیر یا رابطه سبک زندگی اسلامی با سرمایه اجتماعی انجام نگرفته است.

با توجه به مطالب یادشده درباره ارتباط سبک زندگی و سرمایه اجتماعی نتیجه می‌شود افرادی

که سبک زندگی آن‌ها مبتنی بر آموزه‌های اسلامی باشد، احتمالاً سرمایه اجتماعی بیشتری خواهند داشت. بنابراین، با توجه به توضیحات یادشده، فرضیه اصلی را می‌توان به شرح زیر بیان کرد:

سبک زندگی اسلامی با سرمایه اجتماعی کارکنان رابطه مستقیم و معنادار دارد.

در نتیجه، مدل مفهومی تحقیق به شرح شکل ۲ نشان داده شده است.

شکل ۲. مدل مفهومی تحقیق

روش تحقیق

پژوهش حاضر از حیث هدف، کاربردی و از جهت گردآوری داده‌ها از نوع تحقیقات توصیفی است که به‌طور پیمایشی انجام گرفته است. در ضمن راهبرد پژوهش حاضر، همبستگی است. همچنین، با توجه به اینکه روش مدل‌سازی معادلات ساختاری برای آزمون فرضیه‌ها (و تجزیه و تحلیل داده‌ها) به‌کار گرفته شده است، در میان تحقیقات همبستگی، این تحقیق از نوع ماتریس همبستگی یا تحلیل کواریانس است. محقق قصد دارد تأثیر سبک زندگی اسلامی به عنوان متغیر مستقل را بر سرمایه اجتماعی به عنوان متغیر وابسته بررسی کنند.

از آنجا که هدف پژوهش تعیین روابط میان سبک زندگی اسلامی و سرمایه اجتماعی در میان کارکنان دانشی پژوهشگاه صنعت نفت است، ادراک از سرمایه اجتماعی و سایر متغیرها در سطح فردی بررسی می‌شود. بنابراین، سطح تحلیل پژوهش حاضر، فردی است.

سبک زندگی اسلامی (ILST)، شامل زمان‌شناسی (۵ گویه)، امنیتی (۴ گویه)، تفکر و علم (۵ گویه)، سلامت (۷ گویه)، خانوادگی (۸ گویه)، مالی (۱۲ گویه)، اخلاق (۱۱ گویه)، باورها (۶ گویه)، عبادی (۶ گویه) و اجتماعی (۱۱ گویه) است که توسط کاویانی (۱۳۸۸) ساخته شده است. در این پژوهش، پرسشنامه کوتاه آن (۷۵ سؤالی) به کار گرفته شده است.

برای سنجش سرمایه اجتماعی، پرسشنامه ناهایت و گوشال (۱۹۹۸) به کار گرفته شد. این پرسشنامه سه بعد شناختی، ساختاری و ارتباطی را می‌سنجد. این پرسشنامه شامل ۲۱ گویه و آزمودنی‌ها به هر گویه در مقیاس پنج‌درجه‌ای لیکرت (کاملاً مخالفم تا کاملاً موافقم) پاسخ خواهند داد.

به منظور تعیین پایایی پرسشنامه، ۳۰ پرسشنامه در جامعه آماری توزیع و گردآوری شد. ضریب آلفای کرونباخ مقیاس سبک زندگی اسلامی با ۷۶ سؤال، ۰/۷۸، و برای مقیاس سرمایه اجتماعی با ۲۱ سؤال ۰/۷۳ به دست آمد. جهت بررسی روایی سؤال‌ها اعتبار محتوا و از نوع اعتبار صوری به کار گرفته شد. برای بررسی اعتبار صوری پرسشنامه نظرهای متخصصان، استادان دانشگاهی و کارشناسان خبره به کار گرفته شد.

نمونه آماری شامل کارمندان (زن و مرد) شاغل در پژوهشگاه صنعت نفت تهران بوده است. نمونه‌گیری به روش تصادفی ساده انجام گرفت. حجم نمونه آماری بر اساس جدول مورگان ۱۷۰ نفر برآورد شد. بر اساس تجربه‌های محقق ۱۰ درصد بیشتر از حجم نمونه پرسشنامه پخش شد. در نهایت ۱۶۶ پرسشنامه کامل به دست آمده است.

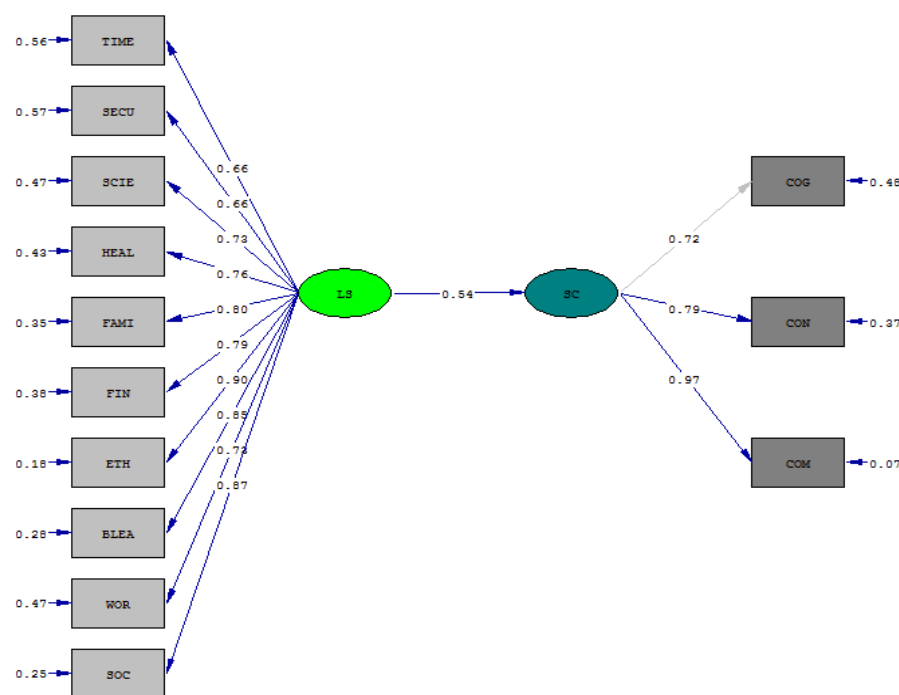
برای بررسی روابط میان متغیرها در دهه‌های اخیر روش‌های فراوانی مطرح شده است. یکی از این روش‌ها مدل معادلات ساختاری یا تحلیل چندمتغیری با متغیرهای مکنون است. مدل معادلات ساختاری رویکرد آماری جامعی برای آزمون فرضیه‌هایی است که درباره روابط بین متغیرهای مشاهده‌شده و متغیرهای مکنون است.

در این تحقیق نیز مدل‌سازی معادلات ساختاری و نرم‌افزارهای SPSS و Lisrel به کار گرفته شد.

یافته‌های پژوهش

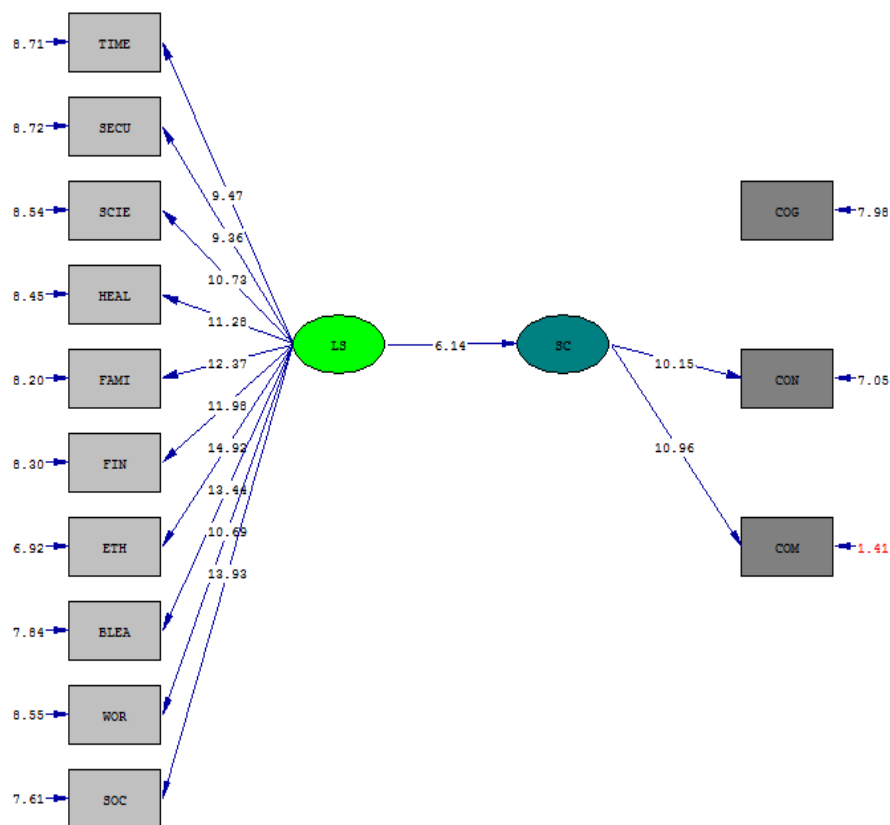
برای اینکه مدل ساختاری یا همان نمودار مسیر، تأیید شود، نخست باید شاخص‌های آن برازش مناسبی داشته باشند، دوم، باید مقادیر آماره‌ی χ^2 و ضرایب استاندارد معنادار باشند. اگر مقدار χ^2 کم، نسبت χ^2 به درجه آزادی (df) کوچکتر از ۳، RMSEA کوچکتر از ۰/۰۸، و GFI و AGFI بزرگتر از ۰/۹ باشند، می‌توان نتیجه گرفت مدل، برازش قابل قبولی دارد. اگر مقادیر χ^2 نیز از ۲ بزرگتر یا از ۲- کوچکتر باشد، در سطح اطمینان ۹۹ درصد معنادار خواهد بود.

همان‌طور که در شکل‌های ۳ و ۴ مشاهده می‌شود، اعتبار و برازندگی مناسب مدل‌ها تأیید می‌شود، زیرا مقدار RMSEA کمتر از ۰/۰۸ و نسبت کای دو به درجه آزادی در مدل کمتر از ۳، و نیز مقادیر شاخص‌های GFI و AGFI در مدل بالای ۹۰ درصد است (GFI=۰/۹۲ و AGFI=۰/۹۰).

Chi-Square=128.90, df=64, P-value=0.00000, RMSEA=0.078

شکل ۳. مدل معادلات ساختاری (ضرایب استاندارد شده)

Chi-Square=128.90, df=64, P-value=0.00000, RMSEA=0.078

شکل ۴. مدل معادلات ساختاری (در حالت اعداد معناداری)

نتایج آزمون فرضیه‌های تحقیق

همان‌طور که ملاحظه می‌شود وضعیت شاخص‌های برازش مدل مناسب است. نتایج روابط بین اجزای مدل به شرح جدول ۲ به دست آمد:

سبک زندگی اسلامی بر سرمایه اجتماعی تأثیر مثبت و معناداری معادل ۰/۵۴ می‌گذارد و تأیید می‌شود، لذا فرضیه اصلی تحقیق تأیید می‌شود.

جدول ۲. یافته‌های حاصل از مدل‌سازی معادلات ساختاری در آزمون فرضیه‌ها

فرضیه	ضریب استاندارد	عدد معناداری	نتیجه آزمون
فرضیه اصلی: سبک زندگی اسلامی بر سرمایه اجتماعی اثر مستقیم و معناداری دارد.	۰٫۵۴	۶٫۱۴	تأیید فرضیه
فرضیه فرعی ۱: بعد زمان‌شناسی سبک زندگی اسلامی بر سرمایه اجتماعی اثر مستقیم و معناداری دارد.	۰٫۶۶	۹٫۴۷	تأیید فرضیه
فرضیه فرعی ۲: بعد امنیتی سبک زندگی اسلامی بر سرمایه اجتماعی اثر مستقیم و معناداری دارد.	۰٫۶۶	۹٫۳۶	تأیید فرضیه
فرضیه فرعی ۳: بعد تفکر و علم سبک زندگی اسلامی بر سرمایه اجتماعی اثر مستقیم و معناداری دارد.	۰٫۷۳	۱۰٫۷۳	تأیید فرضیه
فرضیه فرعی ۴: بعد سلامت سبک زندگی اسلامی بر سرمایه اجتماعی اثر مستقیم و معناداری دارد.	۰٫۷۶	۱۱٫۲۸	تأیید فرضیه
فرضیه فرعی ۵: بعد خانوادگی سبک زندگی اسلامی بر سرمایه اجتماعی اثر مستقیم و معناداری دارد.	۰٫۸۰	۱۲٫۳۷	تأیید فرضیه
فرضیه فرعی ۶: بعد مالی سبک زندگی اسلامی بر سرمایه اجتماعی اثر مستقیم و معناداری دارد.	۰٫۷۹	۱۱٫۹۸	تأیید فرضیه
فرضیه فرعی ۷: بعد اخلاق سبک زندگی اسلامی بر سرمایه اجتماعی اثر مستقیم و معناداری دارد.	۰٫۹۰	۱۴٫۹۲	تأیید فرضیه
فرضیه فرعی ۸: بعد باورها سبک زندگی اسلامی بر سرمایه اجتماعی اثر مستقیم و معناداری دارد.	۰٫۸۵	۱۳٫۴۴	تأیید فرضیه
فرضیه فرعی ۹: بعد عبادی سبک زندگی اسلامی بر سرمایه اجتماعی اثر مستقیم و معناداری دارد.	۰٫۷۳	۱۰٫۶۹	تأیید فرضیه
فرضیه فرعی ۱۰: بعد اجتماعی سبک زندگی اسلامی بر سرمایه اجتماعی اثر مستقیم و معناداری دارد.	۰٫۸۷	۱۳٫۹۳	تأیید فرضیه

نتیجه و پیشنهادها

در پژوهش حاضر پیامد سبک زندگی اسلامی بر سرمایه اجتماعی بررسی شد. با توجه به یافته‌های پژوهش، فرضیه اصلی پژوهش تأیید می‌شود، یعنی سبک زندگی اسلامی بر سرمایه اجتماعی تأثیر

مثبت و معنادار دارد، بدین معنا که داشتن سبک زندگی مبتنی بر آموزه‌های اسلامی می‌تواند نویدبخش ارتقا و افزایش سرمایه اجتماعی در سازمان باشد.

در شکل‌گیری سرمایه اجتماعی عوامل متعددی مؤثرند که یکی از این عوامل مهم دین و آموزه‌های دینی و به‌طور خاص سبک زندگی اسلامی است. در اسلام و سبک زندگی آن، تفاوت‌ها و برتری‌هایی نیز وجود دارد. مهم‌ترین نوآوری در مفهوم سبک زندگی اسلامی این است که به آموزه‌های اسلامی و کلیت اسلام توجه شده است. «سبک زندگی اسلامی» عنوانی شناخته‌شده در اکثر علوم انسانی در سطح بین‌الملل است که از زاویه‌های متعدد به آن نگاه و مطالعه شده است. سبک زندگی اسلامی، با همه زندگی افراد و ابعاد آن مرتبط است. سبک زندگی اسلامی، از جهتی با دیگر سبک‌های زندگی متفاوت است. سبک زندگی اسلامی، از آن جهت که اسلامی است، نمی‌تواند با عواطف و شناخت‌ها بی‌ارتباط باشد. بر این اساس، هر رفتاری که بخواهد مبنای اسلامی داشته باشد، باید حداقل‌هایی از شناخت و عواطف اسلامی را پشتوانه خود قرار دهد.

نتایج این تحقیق با نتایج تحقیق کتابی و همکاران (۱۳۸۳)، همراستا است. آن‌ها بر اساس شیوه مطالعات اسنادی و پیمایشی با هدف مطرح کردن رهیافتی که در قالب آن، از یک سو دین به عنوان نظامی کثیرالاجزا از طریق ابعاد متعدد خود (اعتقادی، عاطفی، مناسکی، شناختی و پیامدی) فعلیت سرمایه اجتماعی را محقق می‌کند و از سوی دیگر سرمایه اجتماعی نیز مانند پدیده‌ای نیرومند از طریق سطوح ماهوی (ایجاد شبکه‌های اعتماد و پیوند سست و نیرومند کنشگران) و سطوح صوری و پیامدی (انجمن‌های داوطلبانه و هنجارهای دستوری)، زمینه ایجاد توسعه اجتماعی و فرهنگی پایدار را فراهم می‌کند. همچنین، آن‌ها در پژوهش خود با عنوان «دین، سرمایه اجتماعی و توسعه اجتماعی فرهنگی»، معتقدند که تکوین سرمایه اجتماعی مستلزم وجود عواملی چند است که یکی از آن‌ها دین و فرهنگ دینی است. آن‌ها به این نتیجه رسیدند که هر چه افراد یک جامعه مذهبی‌تر باشند، به همان نسبت سرمایه اجتماعی آنان نیز افزایش خواهد یافت.

از طرفی، نتایج این تحقیق با تحقیق علینی (۱۳۸۷) نیز همسو است. وی در پژوهش خود با عنوان «رابطه آموزه‌های دینی و سرمایه‌های اجتماعی»، دریافت مسلمانان و مؤمنان با عمل به

تعالیم و فرمان‌های دین اسلام، نه تنها می‌توانند روابط پایدار و مستحکمی را در سطوح خُرد و کلان جامعه اسلامی به وجود آورند و سرمایه اجتماعی درون‌گروهی را شکل دهند، بلکه می‌توانند در تعامل و مشارکت جمعی با سایر انسان‌ها و جوامع به پیشرفت و توسعه پایدار دست یابند و سرمایه اجتماعی برون‌گروهی را تشکیل دهند.

دین می‌تواند در تعریف ارزش‌ها، هنجارهای اجتماعی، روحیه گروهی، همکاری، تعاون، گسترش مشارکت داوطلبانه و مانند آن نقش مؤثری داشته باشد. حال اثربخشی دین در توسعه سرمایه اجتماعی علاوه بر ماهیت و محتوای آن تحت تأثیر میزان تدین افراد نیز می‌باشد. یعنی مذهب و دین بخشی مهم از هویت افراد جامعه را تشکیل می‌دهد، لذا دین چه از طریق محتوا چه از طریق حضور در زندگی افراد جامعه می‌تواند حس اعتماد، مشارکت، روحیه همکاری و تعاون را تقویت کند.

آموزه‌های اسلامی در ابعاد اعتقادی، اخلاقی و فقهی خود به پیدایش و تقویت سرمایه اجتماعی در شکل درون‌گروهی و برون‌گروهی منجر می‌شود. در آموزه‌های اسلام، عناصر، مؤلفه‌ها و شاخص‌هایی از جنس سرمایه اجتماعی وجود دارد که در ابعاد اعتقادی، اخلاقی و فقهی متبلور می‌شود (علینی، ۱۳۹۱، ص ۹۵). در واقع، می‌توان گفت اگر سبک زندگی در ابعاد مختلف آن مبتنی بر آموزه‌های اسلامی باشد، به شکل‌گیری سرمایه اجتماعی منجر خواهد شد، از طرفی، تقویت سرمایه اجتماعی نیز باعث بهبود سبک زندگی می‌شود.

از آنجا که دین و آموزه‌های دینی یکی از عوامل مؤثر و مقوم سرمایه اجتماعی است، پیشنهاد می‌شود با استخراج ابعاد مختلف دین و شناسایی عناصر و مؤلفه‌های متعدد و متنوع، به‌طور مشخص نقش بی‌بدیل دین اسلام تبیین و مشخص شود. از طرف دیگر، پیشنهاد می‌شود با مراجعه به متون شیعی مانند نهج‌البلاغه، آموزه‌های دین اسلام درباره سرمایه اجتماعی شناسایی و استخراج شده و در توسعه فرهنگ سازمانی نهادینه و الگوسازی شود.

همچنین، به مراکز و نهادهای فرهنگی و فرهنگ‌ساز پیشنهاد می‌شود با توسعه و ترویج فرهنگ و سبک زندگی اسلامی در راستای غنای فرهنگ ایرانی اسلامی به تقویت سرمایه اجتماعی در سازمان‌ها و در نهایت، جامعه رسالت خویش را به‌طور مؤثر و سازنده‌ای به انجام برسانند.

در پایان پیشنهاد می‌شود شورای فرهنگی سازمان و سایر نهادهای مرتبط با آن، با اشراف بر مسئله اجتماعی که در سازمان‌ها رو به افول است، باید فرهنگ اسلامی و سبک زندگی اسلامی با رویکرد ارتقای سرمایه اجتماعی در میان کارکنان به ترویج و توسعه یابد تا از این مسیر، به این مهم دست یابد.

منابع و مأخذ

۱. آبیانغی اصفهانی، سعید (۱۳۹۲). طراحی و تبیین مدل مواجهه با فرسایش سرمایه اجتماعی در سازمان. رساله دکتری، رشته مدیریت، پردیس فارابی دانشگاه تهران.
۲. بهادری خسروشاهی، جعفر؛ هاشمی نصرت آباد، تورج؛ باباپور خیرالدین، جلیل (۱۳۹۱). «بررسی رابطه سرمایه روان‌شناختی با سرمایه اجتماعی دانشجویان دانشگاه تبریز». مجله تخصصی پژوهش و سلامت. دوره دوم، شماره اول، صفحات ۱۵۳ - ۱۴۵.
۳. حسینی، میرزاحسن (۱۳۸۹). «تأثیر استراتژی‌های سازمان‌های غیردولتی در ایجاد ارتقای سرمایه اجتماعی». مطالعات مدیریت/انتظامی، سال پنجم، شماره اول، صفحات ۸۲-۱۰۰.
۴. دینی ترکمانی، علی (۱۳۸۵). «تبیین افول سرمایه اجتماعی». رفاه/اجتماعی، سال ششم، شماره ۲۳، صفحات ۱۷۱-۱۴۷.
۵. زارعی متین، حسن؛ قنبری، علی اکبر؛ قانع، مرضیه (۱۳۹۴). «بررسی رابطه هوش عاطفی و سرمایه اجتماعی در تشکلهای مردم‌نهاد». مدیریت سرمایه اجتماعی، دوره دوم، شماره اول، صفحات ۷۴-۶۱.
۶. سامانی، سیامک؛ جوکار، بهرام؛ صحراگرد، نرگس (۱۳۸۶). «تاب‌آوری، سلامت روانی و رضایتمندی از زندگی». مجله روان‌پزشکی و روان‌شناسی بالینی، سال سوم، شماره ۱۳، صفحات ۲۹۵ - ۲۹۰.
۷. صمیمی، رقیه؛ مسرور، دریادخت؛ حسینی، فاطمه؛ تمدن‌فر، مهرآسا (۱۳۸۵). «ارتباط سبک زندگی با سلامت عمومی دانشجویان». نشریه پرستاری/ایران، دوره ۱۹، شماره ۴۸، صفحات ۹۳-۸۳.
۸. طغیانی، مجتبی؛ کجیاف، محمدباقر؛ بهرام‌پور، مهدی (۱۳۹۲). «رابطه سبک زندگی اسلامی با نگرش‌های ناکارآمد در دانشجویان». دانش و پژوهش در روان‌شناسی کاربردی، سال ۱۴، شماره چهارم، صفحات ۴۴-۳۶.

۹. طولابی، زینب؛ صمدی، سعید؛ مطهری نژاد، فاطمه (۱۳۹۲). «بررسی نقش میانجی عزت نفس و خودکارآمدی در رابطه بین سبک زندگی اسلامی و سازگاری اجتماعی جوانان شهر مشهد». *فصلنامه مطالعات جامعه‌شناختی جوانان*، سال سوم، شماره نهم، صفحات ۱۳۲-۱۱۵.
۱۰. علینی، محمد (۱۳۹۱). *سرمایه اجتماعی در آموزه‌های اسلام*. قم، انتشارات بوستان کتاب.
۱۱. کاویانی ارانی، محمد (۱۳۹۰). «کمی‌سازی و سنجش سبک زندگی اسلامی». *روانشناسی و دین*، سال چهارم، شماره دوم، صفحات ۴۴-۲۷.
۱۲. کجیاف، محمدباقر؛ سجادیان، پریناز؛ کاویانی، محمد؛ انوری، حسن (۱۳۹۰). «رابطه سبک زندگی اسلامی با شادکامی در رضایت از زندگی دانشجویان شهر اصفهان». *روانشناسی و دین*، سال چهارم، شماره چهارم، صفحات ۷۴-۶۱.
۱۳. کتابی، محمود؛ گنجی، محمد؛ احمدی، یعقوب؛ معصومی، رضا (۱۳۸۳). «دین، سرمایه اجتماعی و توسعه اجتماعی فرهنگی». *مجله پژوهشی علوم انسانی دانشگاه اصفهان*، دوره ۱۷، شماره دوم، صفحات ۱۹۲-۱۶۹.

14. Adler, P. S.; Kwon, S. (2002). "Social capital: prospects for a new concept". *Academy of Management Review*, 27(1), 17-40.
15. Fuchino, Y.; Mizoue, T.; Tokui, N.; Ide, R.; Fujino, Y.; Yoshimura, T. (2003). "Health-related lifestyle and mental health among inhabitants of a city in Japan". *Nippon-Koshu-Eisei-Zasshi*, 50, 303-313.
16. Hoffman, J. J.; Hoelscher, M. L.; Sherif, K. (2005). "Social capital, knowledge management and sustained performance". *Journal of Knowledge Management*, 9(3), 93-100.
17. Horowitz, A. V. (2002). "Outcomes in the sociology of mental health and illness: Where have we been and where are we going?". *Journal of Health and Social Behavior*, 43, 143-151.
18. Larson, M.; Norman, S.; Hughes, L. (2013). "Psychological capital: a new lens for understanding employee fit and attitudes". *International Journal of Leadership Studies*, 8(1), 202-214.
19. Luthans, F.; Jensen S. M. (2001). "Hope: A new positive strength for human resource development". *Human Resource Development Review*, 1(3), 304-322.
20. Nahapiet, J.; Ghoshal, S. (1998). "Social capital, intellectual capital, and the organizational advantage, Academy of Management". *The Academy of Management Review*, 23(2), 242-266.
21. Rhodes, J.; Lok, P.; Hung, R. Y. Y.; Fang, S. C. (2008). "An integrative model of

- organizational learning and social capital on effective knowledge transfer and perceived organizational performance”. *Journal of Workplace Learning*, 20(4), 245-258.
22. Snyder C. R.; Lopez, S. J. (2002). *Handbook of positive psychology*. New York, Oxford University Press.
23. Thompson, D. (2009). “What does social capital mean?”. *Australian Journal of Social Issues*, 44(2), 145-161.
24. World Health Organization (1998). *Health promotion glossary*. Geneva, Switzerland.